

der i forordet takkes for 3 maaneders arbejdsfritagelse!

Man maa nu haabe, at »Institut for presseforskning og samtidshistorie«, der har overdraget B. F. løsningen af denne opgave, maa faa held til at realisere de planer om et værk om den illegale presse, der bebudes i bogen.

»Pressen under besættelsen« fremlægger vægtigt, under hvilke utaalte omstændigheder den legale presse dengang maatte arbejde, og det fremlægger ligesaa vægtigt, hvorfor dansk presse og danske pressefolk fra Eskelund og nedefter opnaaede at bevare agtelsen under disse omstændigheder, saa vi slap for det sammenbrud for pressen, der blev konsekvensen af en tilsvarende situation i Frankrig. Men »Pressen under besættelsen« fremlægger ogsaa klart, hvorledes det under de raadende forhold blev gradvis ugørligt for pressen at være opinionsdannende. Denne opgave overgik til den illegale presse, i stort omfang støttet af de legale pressefolk. Da man i 1942 startede »Frit Danmark« stod det allerede da klart, at fra nu af gik vejen til sand orientering gennem illegalitet. En samlet skildring af det pressearbejde, der da satte ind, vil være en hovedopgave for den kommende besættelsestidsforskning.

Jørgen Hæstrup.

Anders Bæksted: *Besættelsen i Tisted 1696-98. I-II* (Munksgaard, 1959-60). 429 s., 392 s.

Runologen dr. Anders Bæksted har tilsyneladende en fritidssyssel, der hedder heksejagt og djævlbesættelse. For nogle år siden udgav han i serien Danmarks Folkeminder Johan Brunsmunds kendte bog, Køge Huskors, og som en art fortsættelse heraf var det hans agt at genudgive og kommentere den lille bog, der 1699

udsendtes anonymt om besættelsesaffæren i Tisted.

Den tistedske besættelse i årene 1696-98 blev jo en landskendt sag, og endnu i Holbergs produktion sætter den spor. På sin højde omfattede sagen godt en halv snes kvinder, der tilsyneladende på det grueligste plagedes af onde ånder, som hekse havde vist ind i dem. Byens præst, magister Ole Bjørn, foldede sig ud som en vældig heksejæger og djævlbesværger, mens hans foresatte var - efter lidt vaklen - temmelig skeptiske over for den påståede besættelse. En kommissionsdomstol kom til det resultat, at de besatte kvinder stort set bevidst havde anstillet sig som besat af onde ånder, og at de var blevet bestyrket i deres bedrageri af præsten.

Sagen nåede helt til højesteret, og da der konstateredes uregelmæssigheder ved dens tidligere behandling, endte det med, at medlemmer af kommissionsdomstolen fik bøder og strenge reprimander. Således gik det ud over biskop Bircherod i Ålborg, der ellers havde været en af de første skeptikere i sagen.

Kort efter højesteretsdommen udsendtes i 1699 på foranledning af oversekretær Matthias Moth en lille bog, der resumerede sagen. Den fremhæver de latterlige sider ved hele affæren: de besattes plumpe bedrageri og Ole Bjørns ubehændige skurkagtighed. Efter dr. Bæksteds mening har denne bog været bestemmende for eftertidens vurdering af Tisted-sagen, og han nærer ingen tvivl om, at den har »en ikke ringe del af æren for den grovere overtro gradvise aftagen i Danmark«.

Alene af den grund er den lille beretning derfor et dokument af kulturhistorisk interesse. Men ved arbejdet med den opdagede Anders Bæksted, at dette trods alt var af sekundær betydning i forhold til det kulturbillede, der lod sig tegne af en by og en hel egn på grundlag af det vældige arkivmateriale, besættelsessagen

har afsat ved sin gang gennem de forskellige instanser. Det er sjældent, man har lejlighed til at lægge et snit tværs gennem et helt samfund, så man kan se, hvad dets medlemmer tænkte og sagde, og hvordan de optrådte. Men det lader sig gøre her, hvor folk fra alle kredse drages ind i hekseaffæren og tager stilling til den. Faktisk kan man beskrive hele det daværende samfunds reaktion på en enkelt begivenhed, og det giver en enestående lejlighed til at iagttage det åndelige milieu, som ellers kun så vanskeligt lader sig udlede af kilderne.

Man må være dr. Bæksted taknemlig for, at han opgav tanken om en nyudgave af den trykte beretning fra 1699 og i stedet påtog sig den enorme opgave at give en ny, kronologisk fremstilling af besættelsessagens gang. Derved har han nemlig givet os en detailrig og levende statusopgørelse over Danmarks åndelige klima og dagligdagens tankeverden omkring år 1700. Takket være den vrimmel af citater fra akterne, der med sikker hånd er føjet ind i den fortløbende fremstilling, kan vi følge datidens mennesker helt ud i deres måde at udtrykke sig på, mundtligt og skriftligt. Vi hører så at sige Holbergs replikker, således som han selv har hørt dem hos sine samtidige.

Det er uden mening at give en recension i almindelig forstand af dette værk, der ikke prætenderer at løse problemer eller anlægge synspunkter. Anders Bæksted har sat sig til opgave at give et kulturhistorisk snit gennem det danske samfund ved i enkeltheder at skildre den tistedes besættelse. Og det må være lykkedes for ham. Ellers havde man ikke så ubesværet kunnet læse de to tykke, tæt trykte bind i sammenhæng og føle sig stimuleret og underholdt ved det. Besættelsen i Tisted er som hekseprocess ikke særlig spændende. Ingen heks bliver brændt, ja, et par frikendes endog trods deres tilståelse, og

bedrageriet afsløres så hurtigt, at dramatikken går tabt. Men dr. Bæksteds bog om sagen er spændende. Det tør kaldes en bedrift.

H. P. Clausen.

Hans Adolf Brorson: Visitatsberetninger og breve. Ved L. J. Koch. (Lohse, 1960). 445 s.

»Hvad ellers Menighedernes Tilstand angaar, da ere ey allene de allerfleste Lærere upaaklagelige i Embede, og ustraffelige i Levnet, men end ogsaa iblandt dem ikke faa, som med sand Gudelig Iver søger Sjæle- nes Frelse. Ordets Frugt anlangende, da kand ikke nægtes, at mange verslig sindede endog tit ved et uadvortes ærbart Levnet viser imod Ordet og Embedet saa stor Foragt, at de endog gjør sig en Ære af at være det bekiendt, ikke desto mindre er det dog tilforladeligt, at paa mange Steder iblandt den gemene Almue ey allene den Grovhed i Lærdom og Levnet kiendelig aftager, men endog den sande saliggjørende Kundskab i sær hos de unge jo meere og mere tiltager, hvilket er i særdeleshed en Frugt af den allernaadigst anbefalede uskatterlige Confirmation og Catechisationer.«

Sådan opsummerer Broson 1758 sit visitatsindtryk fra Ribe stift, og den vurdering der her lægges for dagen turde være nogenlunde typisk for hans opfattelse af stillingen i stiftet: de fleste præster kan han fra sit synspunkt anerkende som rette sjælehyrder og lærere, endnu er der megen vantro, vankundighed og last mellem folk, men i alt fald i ungdommen spores en bedring som må skyldes den statskirkelige pietismes lykkelige reformer. Endnu på den tid da ligesindede kirkeledere længst var begyndt at frygte »naturalismens« snigende gift i kirken kunne man i Ribe se forholdsvis lyst på både dagen og fremtiden. Tør man slutte fra visitatsindberetningerne (der jo send-